

Óvodák Fiumében

Az 1830-as évek végén, a magyarországi és európai történésekhez hasonlóan, Fiumében is megindult egy óvoda alapítását célzó mozgalom. Fiumében úgy tartják, hogy egy óvoda felállításának ötlete a tekintélyes orvostól, Girolamo Fabristól ered (Matejčić, 2007, 302.). A kisedővő intézmény létrehozásának gondolata lelkes fogadtatásra talált az akkor éppen a magyar koronához tartozó tengerparti városban. A fiumeiiek ismerték már ezen intézmények hasznosságát, hiszen Nyugat-Európában tett utazásaik során hallhattak a gyáripar terjedésével, a nők munkába állásával sorra alakuló kisgyermekiskolákról, kisgyermek megóvásának különféle létesítményeiről, továbbá voltak híreik már működő monarchiabeli, illetve magyarországi kisedővőkről. Jótékonykodásukról közismert fiumei polgárok azonnal az ügy mellé álltak. (1)

A legrégebbi óvoda

A fiumei társadalomról

Fiumében a lakosság nagyobbik része már a reformkor idején a közép- és kispolgársághoz, illetve a munkássághoz tartozott. Létszámukról nincsenek pontos adatok (az össznépeség száma tízezer fő körül lehetett). Hajózással, halászattal, kereskedéssel, iparral foglalkoztak, illetve a sorra alakuló gyárak adták a munkájukat. (2) Sok család napszámból tartotta el magát. „...Fiume egy olyan város, ahol csaknem mindenki szakadatlanul dolgozik.” (Kenedi, 1886, 78.)

A nők helyzete minden korszakban teljességben eltért a magyarországitól. Férfiak sokasága dolgozott a tengeren halászként, vagy járták a közeli és/vagy a távoli világtengereket, s odahaza az asszonyoknak kellett helyt állniuk: rendezni a család dolgait, közben tartani a gazdaságot. Mivel Fiumében mindenki a saját munkájából élt, nagyon korán kialakult az a gyakorlatias szemlélet, hogy a nőknek meg kell tanulniuk eltartani magukat és családjukat, ha esetleg férjük elvesztése miatt magukra maradnak. Másrészt a drága megélhetés miatt is szükség volt arra, hogy a leányok, asszonyok jövedelemmel járó munka után nézzenek. Jellemző, hogy a leányok legfontosabb hozományának a kenyérkereső szakma ismeretét tartották.

Fiumében a nők a gazdaság minden területén feltűntek, gyakran a férfiakkal egyenrangú munkát végeztek, esetenként pedig férfiak számára fenntartott munkakörökben is alkalmazták őket.

A lakosság nagy része beköltöző volt, Európa legkülönbözőbb országaiból érkeztek Fiumébe. „Szarajevótól Tirolig, Csehországtól Itáliáig, Flandriától Nagy-Britanniáig – tiszta szándékkal és a meggazdagodás reményével” (Matejčić, 1990) vándoroltak a városba (Strčić, 1994). (3)

A gyermekek otthoni felügyelete sok esetben megoldatlan volt, a családok nagy része semmiféle segítséggel nem rendelkezett, hiszen a hozzátartozók távol éltek. A szegény sorsú szülők, ha munkába mentek, kisgyermeküket kényszerből bezárták a lakásba, vagy egy idősebb testvér felügyeletére bízták, akikkel aztán naphosszat csavargtak a város ut-

cáin, közterein, a kikötőben. A gyermekek számtalan veszélynek voltak kitéve (kikötői munkálatok, építkezések, városrendezésből fakadó nehézségek, a kikötővárosok sajátosságai), nem múlt el hét, hogy ne történt volna valami szerencsétlenség. Fejlődésük is rossz irányt vett, a kicsik minden helytelen dolgot eltanultak a nagyobbaktól, a felnőttektől: káromkodtak, durvákká, lustákká, idővel munkakerülővé váltak. Sokan tartottak attól, hogy felnőve előbb-utóbb veszélyessé válnak a közösség számára. Ezen a helyzeten akartak változtatni: egy óvoda megalapításával a felügyelet nélkül maradt, elhanyagolt, ellátatlan kisgyermek életének megmentéséhez, fizikai, erkölcsi és szellemi fejlődéséhez kívántak jobb feltételeket, méltó környezetet teremteni.

Szervezőmunka

A meginduló szervezőmunkában nagy szerepe volt az 1837-től 1847-ig hivatalban lévő fiumei magyar kormányzó, Nemeskéri Kiss Pál feleségének, Csapó Idának (*Tagyosi Csapó*, é. n., 13.). (4)

A Tolna megyei gyökerekkel bíró Csapó Ida nagyon közeli, bensőséges barátságban volt a hazai kisdedovás buzgó terjesztőjével, Bezerédj Amáliával (5), az ő hatására, emléke ápolására kezdett el foglalkozni az óvoda ügyével. Fiumei éve idején derekasan kivette részét a jótékonykodásból is. E munkájának egyik eleme volt az óvodaszervezés. Hívó szavára fiumei hölgyek egyesületet hoztak létre 1841-ben azért, hogy ellássák az óvoda alapítása körüli teendőket (*Matejčić*, 2007, 302.), a tizenöt fiumei hölgy alkotta bizottság élén is ő állt. Biztató volt a társaság összetétele: Bellinich Carolina, Cornet Francesca, Fabris Giuseppina, de Franul Giuseppina, Gotthardi Anna, Kohen Stella, Meynier Carlotta, Melissinñ Giuseppina, Minelli Vincenza, Reha Carolina, Scott Cristina, Smith Carissima, Scarpa Giuseppina, Sporer Teresa és de Vranyczány Cristina, azaz Fiume leggazdagabb polgárainak családtagjai. Feladatuk volt kezelni a különböző akciókból és a jótékonykodásokból befolyt összeget; méltatni, népszerűsíteni az alapítandó intézményt; megvilágítani, magyarázni annak hasznosságát; támogatókat szerezni; majd az óvoda megnyitását követően felügyelni annak működését. A tiszteletre méltó hölgyek eléggé tájékozottak voltak óvodaügyben. Ismereteik bővítésére, pontosítására már létező intézményeket látogattak (a Monarchiában, azon belül Magyarországon, már több hasonló intézmény működött), és helyben tanulmányozták azok tevékenységét, hogy megismerjék a szegény sorsú szülők kisgyermekének életét, igényeit.

Elképzelések

Az óvoda alapítói nem kívántak újabb terheket róni sem az államra, sem újabb adók formájában a lakosságra, hanem elsősorban a filantróp törekvésekkel rokonszenvező közép-polgárság adományaira és a lakosság spontán támogatására számítottak. (6) Az óvoda felállításához szükséges összeg előteremtésére a legkülönbözőbb ötletek születtek és valósultak meg: évenként egy összeg befizetése (csakis önkéntes alapon); különböző ingatlanok és ingóságok értékesítéséből befolyt összeg felajánlása; külföldiek vagy hazai polgárok által felajánlott adományok; asszonyok által készített kézimunkák értékesítéséből származó összegek; multságokból, bálókból, vidám műkedvelő előadásokból származó jövedelmek; tombolajátékok (az első évben két alkalommal, aztán minden évben egyszer).

Az önkéntes befizetőktől évente két, de legalább egy forint befizetését várták. Szereték volna elérni, hogy minden csatlakozó aláírásával legalább három évre elkötelezze magát az ügy mellett, mivel így tudták a legjobban tervezni az óvoda költségvetését. Ez azonban nem jelentett abszolút elkötelezettséget, hiszen mindenki pillanatnyi anyagi helyzetének függvényében teljesíthette vállalt kötelezettségét. Az, aki egy esztendőben négy alkalommal fizetett, mint kiemelt támogató tanácskozási joggal részt vehetett az

óvodát érintő ügyekben tartott rendszeres üléseken.

A fenti tervezet szerint a kisgyermekeknek mindennap megmosdva, megfésülködve, az évszaknak megfelelő ruházatban kellett az óvodába érkeznie. Két és fél éves, négy és fél éves kortól fogadta a kicsiket az intézmény, s hatodik életévük betöltéséig maradhattak. Ezt követően elbocsátották őket az óvodából.

Azokat a gyermekeket, akik teljesítették óvodai tanulmányaikat, a városi elemi iskolákba írták be, az általuk használt tárgyak, játékok viszont az óvodában maradtak. Tízéves koruk után, ha nem tanultak tovább, beajánlották őket mesterekhez, kereskedőkhöz szakmát elsajátítani. Minderről egy három tagból álló igazgatóság (la Direzione del pio Asilo) gondoskodott. Az igazgatóságba (is) tekintélyes embereket választottak: Antonio Cimiotti fődiakónust, Iginio Scarpa tanácsost, a neves patríciust, dr. Girolamo Fabrist, valamint títkári minőségben Giovanni Koblert.

A gyermekek felügyeletét reggeltől estig tervezték, az évszakoknak megfelelő napi-rend szerint, de alkonyatra már otthon kellett lenniük. A ruhácskájuk felett szürke vászonból készült könnyű köpeny viselését ajánlották, hogy öltözkük tisztaságát óvják, és hogy ruházatuk ne árulkodjon a család anyagi helyzetéről. Az étkezést úgy gondolták, hogy tízórait minden gyermek otthonról visz magával, ebédre pedig mindannyian ingyen egy tál tápláló levest kapnak. Megoldhatónak tartották, hogy a nyomorúságos körülmények között élő gyermekeket az évszaknak megfelelő ruházattal is ellássák.

Az óvoda működési tervezetében – követve a már működő hasonló intézmények nevelési módszereit – hangsúlyt kívántak fektetni a kisgyermek testi, lelki, erkölcsi nevelésére, a fegyelemre és a tanulásra. A testnevelést az 1852-es évtől vezették be (*Matejčić*, 2007, 302.).

Mivel helyben alkalmas gondozónőt nem találtak, óvónót Itáliából szándékoztak hívni (ezt a lakosság olasz anyanyelve is indokolta), melléje segítőtül pedig egy segéd-óvónót kívántak alkalmazni.

Egy jótékonyági est

1841. március 7-én este a fiumei városi színházban a szervezés alatt álló óvoda vagyónának megalapozására jótékonyági estet tartottak. A program három egységből állt. Az első részben az idősebb Zajtz nagy szimfóniáját adták elő, majd áriákat, hangszeres műsorszámokat hallhattak a jelenlévők. A másodikban dalokat és operarészleteket mutattak be. A műsor harmadik részében prózai műveké volt a főszerep. Először Byron *Don Juan* című poémájából adtak elő részleteket, majd a magyar történelem eseményeiből villantottak fel képeket *Tihamér vitéz jutalma* címmel. Legvégül pedig *A husziták Naumburg előtt* című jelenetet nézhette meg a közönség. A belépőjegy 20 krajcárba került.

Az előadást követő napokban a Karletzky fivérek nyomdájában egy kis füzet jelent meg, melyben név szerint közölték az adományozók névsorát, illetve a felajánlott ado-

---

A gyermekek otthoni felügyelete sok esetben megoldatlan volt, a családok nagy része semmiféle segítséggel nem rendelkezett, hiszen a hozzátartozók távol éltek. A szegény sorsú szülők, ha munkába mentek, kisgyermeküket kényszerből bezárták a lakásba, vagy egy idősebb testvér felügyeletére bízták, akikkel aztán naphosszat csavarogtak a város utcáin, közterein, a kikötőben. A gyermekek számtalan veszélynek kitéve (kikötői munkálatok, építkezések, városrendezésből fakadó nehézségek, a kikötővárosok sajátosságai), nem múlt el hét, hogy ne történt volna valami szerencsétlenség.

---

mányok nagyságát. Természetesen biztosították a névtelenséget is, ha az adományozó nem kívánta felfedni kilétét. (A későbbiekben is minden esztendőben külön kiadványban tették közzé az adományozók névsorát.)

A beszámoló szerint aznap este 1862 forint és 7 krajcár gyűlt össze. Az adományozók listájának élén Kiss Pál kormányzó neve olvasható, 25 forintot szánt a célra, de vállalta, hogy három éven keresztül fizeti ezt a summát. Őt felesége követte a sorban: Csapó Ida 50 forintot adakozott, s ugyancsak három évi fizetésre kötelezte magát. Nagyobb összeget fizetett még a Baccarich házaspár (10 Ft), Antonio Cimiotti főpát (10 Ft), Lorenzo Ciotta (12 Ft), Jellousheg Francesco (10 Ft), Kohen Natan (25 Ft), Kohen Filippo (10 Ft), Mattessich Antonio (10 Ft), Meynier Carlo (10 Ft), Miller Antonio (10 Ft), Mondolfo Giuseppe (15 Ft), de Paravics Policarpo (12 Ft) Scarpa Iginio (25 Ft), Scott Cristina (10 Ft), Smith W. C. (10 Ft), de Terzy Vincenzo (20 Ft). A többség azonban 1–3 forintot fizetett, és igen sokan pusztán a belépődíj kifizetésével járultak hozzá az óvodai vagyponhoz.

Az első fiumei óvoda felállításához a legnagyobb összeget Nemeskéri Kiss Pál és Iginio Scarpa adományozta. A kormányzó 3000 forintot, Scarpa 2000 forintot szánt a nemes célra (*Matejčić*, 2007, 302.).

A befizetett összegek mellett természetbeni adományok is érkeztek, így például a Karletzky fivérek ingyen nyomtatták ki a rendezvény plakátját, de nem kértek pénzt az adományozók névsorát közlő könyvecske kinyomtatásáért sem. Leopold Adamich a színház kivilágításához adott olajat, és lehetne folytatni a sort. (7)

A jótékonykodás azonban nem ért véget ezzel az egy esttel. A pártolók ígéretüknek megfelelően fizettek, az igazgatóság pedig megtalálta a megfelelő eszközöket, hogy biztosítsák az óvoda működését. Az óvoda (Asilo di carità per l'infanzia) 1841. április 13-án nyitotta meg kapuit. Az 1841-es év folyamán összegyűjtött pénzből 1843-ban már 160 rászoruló kisgyermek ellátásáról gondoskodtak. (8) Mint a város és a lakossága által támogatott alapítványi intézmény még a korában is fogadta a gondozásra szoruló kisgyermekeket.

Állami óvodák a provizórium idején

1870-ben, a provizórium kihirdetésekor Fiumében már több kiseddóvó működött. Az Asilo di carità per l'infanzia mellett egyet a Benedek-rendi nővérek tartottak fenn, s ezeken kívül léteztek még magánóvodák, melyek kert és udvar nélküli lakásokban fogadták a kisgyermekeket, és kizárólag az olasz nyelvet használták. (A magyar foglalkozási nyelvet sehol nem tették kötelezővé.)

Az 1882-ben (más források szerint 1880-ban), Szapáry Mária kezdeményezésére alapított Mária árvaház igazgatósága is megnyitott egy, az állam által is támogatott óvodát. A Mária árvaházat a hasonló nevű jótékonyági egyesület tartotta fenn 45000 forintnyi, részint értékpapírokban, részint takarékpénztárakban elhelyezett tőkéje jövedelméből és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium évente folyósított segélyéből. (9)

1885-ben alakult meg az Asilo Clotilde, ahová szegénységi bizonyítvánnyal rendelkező napszamosok és munkások küldték gyermekeiket. Ennek létrehozása gróf Zichy Ágostné született Wimpfen Hedvig nevéhez fűződik, s az intézmény Klotild főhercegné védnöksége alatt állt, róla is nevezték el. (10) A menhely a város nyugati részében, a város egyetlen közparkjában, a Giardino Publicóban, tehát egészségügyi szempontból igen kedvező helyen volt. Az Asilo Clotilde fenntartásához a magyar állam is hozzájárult, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium terhére évente 1000 koronát fizettek ki a kiadások egy részének fedezésére.

Az óvoda fennállása idején a rászorulóknak a téli hónapokban teljesen ingyen, a többi gyermeknek napi 10 fillérért „jó ízű, tápláló” ebédet biztosított. Az óvodát 160 kisgyermek látogatta, közülük 35–40 részesült ingyen étellezésben. (Télen, munka nem lévén, a családoknak igen kevés pénzből kellett gazdálkodniuk.) Ez nagyon fontos cselekedetnek

számított, főleg abban az időben, amikor az 1900-as évek elején a város is létrehozott saját fenntartásában működő kisdédóvókat, hiszen Fiume város képviselő-testülete saját intézményei (iskolái, óvodái) segélyezésére jóval nagyobb összeget fordított, mint a magyar állam a sajátjaira: évi 8000 koronát. (Ezenkívül a fiumei gyermekvédő egyesület is gondoskodott az olasz iskolákba járó gyermekek téli ebédjéről.) A magyar intézmények közül csak az Asilo Clotilde vállalt ilyen irányú feladatot. Erről az intézményről többek között azt tartották, hogy „minden kor csemetekertje volt a békés, észrevétlen és szeretetteljes magyarosításnak, míg másrészt a magyar ajkú gyermekeknek alkalmat nyújtott arra, hogy játszva, megerőltetés nélkül tulajdonítsák el az ugyancsak hasznos olasz nyelvet is.” (11) Az intézmény igazgatója az első 25 évben gróf Wickenburg István kormányzóhelyettes volt, első óvónője pedig Zbozensky Emma, „aki határtalan buzgalomával nemzedékeket tett már idegenből jó, magyar érzésű és magyarul beszélő hazafiakká”. (12)

A magyar állami segéllyel fenntartott óvodáknak az alapfeladatok ellátása mellett „magasztos hivatást” szántak Fiumében: nevezetesen azt, hogy ezek az intézmények biztosítsák a már működő magyar állami elemi iskolák tanuló-utánpótlását. Az állami elemi iskolákba beíratott kisgyermekek száma ugyanis, a várakozások ellenére, nem a várt arányban emelkedett. A városban megtelepedő szegény sorsú szülők inkább a város által fenntartott (olasz tanítási nyelvű) községi iskolákba írták be tankötelessé lett gyerekeiket (ott eleve jóval nagyobb segélyezésben részesültek: tandíjmentesség, ingyen tanszerek, ruhaadományok), vagy nem törődtek az iskoláztatásukkal. A tanügyért felelős állami hivatalnokok úgy vélték, az állami elemi iskolák tanuló-utánpótlásán a magyar állam által fenntartott óvodák nagyban segíthetnek, mert az oda felvett kisgyermekeket eleve hazafias oktatásban, nevelésben részesíthetik, és felkészíthetik őket a magyar iskolákra (megalapozva a magyar nyelv ismeretét), ezzel is növelve az állami iskolák szellemi színvonalát. A kicsikkel való bánásmód pedig felkeltheti a szülőknél a magyar intézmények iránti bizalmat és rokonszenvet. (13) (Fiumében a következő állami népiskolák működtek: az állami felsőbb leányiskola, az állami polgári fiúiskola, az állami polgári leányiskola, a belvárosi állami fiúiskola, a belvárosi állami elemi leányiskola, a Scarpa téri állami elemi fiúiskola, a Scarpa téri állami elemi leányiskola, a plase-mlakai külvárosi állami elemi fiúiskola és a plase-mlakai külvárosi állami elemi leányiskola. (14)

1892-ben újabb óvoda nyitotta meg kapuit Fiumében. Ebben az esztendőben a városban élő magyar és nem magyar családok fordultak levélben a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez azzal a kéréssel, hogy újabb óvodát nyissanak meg, mégpedig az állami elemi leányiskolához kapcsolódóan. Tették ezt azért, mert, ahogy írták, gyermekeiket magyar nyelven és szellemben szeretnék neveltetni.

A válasz gyorsan megszületett. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1892. április 1-jén kelt 8133. számú rendeletével értesítette az érintett iskola igazgatóságát, hogy hajlandó felállítani egy állami kisdédóvót. Az iskola is hálásan fogadta a döntést, és ígérték, szívvel-lélekkel azon lesznek, hogy az intézmény „az annyira szükséges és nagyfontosságú fiumei állami magyar ajkú kisdédóvó életképességét bebizonyítsa és feladatát – az iskolai nevelés alapjában való megmagyarosítást – sikeresen megoldja”. Az óvodát az iskola épületében helyezték el, az igazgatói irodát és lakást alakították át. Játszóter vagy kert nem állt rendelkezésre, de ilyen Fiume belső területén nem is létezett. A felveendő gyerekek számát ötven főben határozták meg, s havonta két forint tandíj fizetéséről rendelkeztek. Külön kikötés volt, hogy az óvónő magyar anyanyelvű, művelt nő legyen, s cselédje is magyar legyen. Fizetésüket 400, illetve 200 forintban határozták meg. Amíg megfelelő jelölt nem jelentkezik, úgy vélték, helyettesíthető olyan fiumei magyar lánnyal, aki a felsőbb leányiskolában tanult, a magyar nyelvet beszéli és megelégszik az első évben 66 forint jövedelemmel. (15)

1899-ben megkísérelték a kisdédóvásról szóló, 1891. évi XV. tc. hatályát Fiumére is kiterjeszteni, és ezzel egy időben a magyar nyelv tanításáról rendelkező 1879. évi XVI-

II. tc. életbe léptetését is tervezték. A kormányzóság óvta a magyar kormányt e lépések megtételétől, mivel tartani lehetett a város ellenlépéseitől, pontosabban a városban működő ellenzékiek reakciójától. „A mint Nmgd is hangsúlyozni méltóztatott az idézett törvény hatályát csak változatlanul, az az a 8.§. rendelkezéseinek fenntartásával lehetne Fiuméra kiterjeszteni; ezen szakasz rendelkezései pedig előreláthatólag ellenhatást szülénének, mert a nyelvkérdés az, a mely – annak daczára, hogy az olasz nyelv használata a legszigorúbban respectáltatik, – folytonosan felhasználatik a túlzó autonom pártiak részéről izgatásokra és arra, hogy a különösen az alsóbb rétegekben a kormány intézkedései s jóindulata iránt bizalmatlanság gerjesztessék. [...] A másik ok, melynél fogva a törvény életbeléptetését nem javaslom az, hogy akkor a törvény 15. §-a értelmében a városnak még néhány új óvodát kellene állítani, ez pedig tekintettel anyagi viszonyaira általában és tekintettel azon nagy áldozatokra, melyeket a közoktatásügy érdekében eddig is hozni kénytelen – a várostól nem vélném követelhetőnek.” (16)

A városban megtelepedő szegény sorsú szülők inkább a város által fenntartott (olasz tanítási nyelvű) községi iskolákba íratják be tankötelessé lett gyerekeiket (ott eleve jóval nagyobb segélyezésben részesültek: tandíjmentesség, ingyen tanszerek, ruhaadományok), vagy nem törődtek az iskoláztatásukkal. A tanügyért felelős állami hivatalnokok úgy vélték, az állami elemi iskolák tanuló-utánpótlásán óvodák nagyban segíthetnek, mert az oda felvett kisgyermeket eleve hazafias oktatásban, nevelésben részesíthetik, és felkészíthetik őket a magyar iskolákra (megalapozva a magyar nyelv ismeretét), ezzel is növelve az állami iskolák szellemi színvonalát.

1901-ben a Fiume egyik külvárosában, Plase-Mlakán élő szülők kezdeményezték a helybeli állami elemi iskola igazgatójánál, hogy 3–5 éves gyermekeik számára óvodát nyissanak. A közelben lévő Asilo Clotilde álmamillag segélyezett óvodába igen rövid idő alatt (két nap) beíratk az engedélyezett 160 kisgyermeket, s körülbelül 40–50 gyermeket már nem tudott fogadni az intézmény. A szülőket ugyan biztatták egy második állami óvoda megnyitásával, de az egyre késlekedett. A kormányzóság politikai okokból is fontosnak tartotta a szülők kezdeményezését támogatni, „mert ha abban a nagyon is exponált külvárosban nem nyílik sürgösen állami óvoda, akkor a község (mármint a város – szerk. megjegyzése) állítat fel olasz foglalkozási nyelvű óvodát, amit jó volna megelőzni”. Úgy vélték, a legalkalmasabb hely az óvoda elhelyezésére az iskola épülete. (17) A megoldással nem késlekedhettek. 1902-ben a plase-mlakai állami iskola mellett meg is nyílt az állami óvoda, magyar foglalkozási nyelvvel, de segédnyelvként használták az olaszt és a horvátot is. Az intézményt a ter-

veknek megfelelően az iskola épületében helyezték el. A szükséges felszerelés 400 koronájába került a magyar államnak, az óvónő fizetését 1000, a dajkáját 400 koronában állapították meg, ezenkívül az óvónőnek 400 korona lakbértámogatást is kiutaltak.

Az állásra a pályázati kiírás 1902. március 4-én jelent meg, s az alkalmaztatás feltételül szabták a képesítés mellett az olasz és a horvát nyelv ismeretét is. (18) A pályázatra igen sokan adták be jelentkezésüket, szám szerint tizenhatal képesített és gyakorlatlall rendelkező jelölt. A döntés végül Gyenge Rózsának kedvezett. A jelölt okleveles tanítónői képesítéssl rendelkezett, magyarul, olaszul, németül és románul beszélt, tehát ama feltételnek, hogy a horvát nyelv ismeretével rendelkezzon, nem felelt meg. Szende Béla ország-

gyűlési képviselő ajánlólevelére kapta meg az álláshelyet. A képviselő felemlítette a nyugalmazott miniszteri főerdész apát, Gyenge Rózsa elvált családi állapotát, s azt, hogy anyja eltartásához is hozzájárul. Olaszul Alexandriában tanult meg, ahol Wodianer konzul felesége társalkodónőjeként vált ismertté. Előző állomáshelye Brassóban volt. (19)

Az óvoda hangos lett a gyermekek zsvivájától, ám csakhamar megfogyatkozott a népesége. A magas helyről pártfogolt óvónő semmilyen tekintetben nem felelt meg az elvárásoknak. Fegyelmezetlensége, hanyagsága, gondatlansága miatt az iskola igazgatója többször tiltakozott a felettes hatóságoknál. Az óvónő csak 8 óra után érkezett az addigra már gyermekekkel telt szobába, és 11 óra után már el is távozott onnan. Az apróságokat magukra hagyta, „kik aztán siránkozva széjjel szórta és útközben a drótkerítésre mászkálva verődtek haza”. Egy kitört ablak javítását hanyagolta, ezzel a gyerekek testi épségét veszélyeztette. Büntetésül a kicsiket a „mellék kis helyiségbe” zárta. A dajka hanyagsága, gondatlansága és alkalmatlansága is szembeötlő volt. Alig 8 óra előtti érkezését hangos kiabálással, ajtócsapkodással adta tudtul, s csak akkor látott hozzá a helyiség takarításához is. Kifogásolták azt is, hogy a gyerekeket dolgoztatta. (20)

Gyenge Rózsa alkalmatlansága ellenére nem veszítette el hivatalát. Bár közvetlen munkahelyi felettesei többször figyelmeztették, fegyelmi eljárást kezdeményeztek ellene, de valahogy mindig elhárultak a gondok. Hogy magas pártfogója mentette-e meg, vagy az, hogy Fiumébe a körülmények miatt nehéz volt alkalmas óvónőt találni, ma már nehéz lenne eldönteni.

1902-ben a belvárosi állami elemi fiúiskolához kapcsolódóan is felmerült az óvodaalapítás gondolata. Mivel az iskola közelében óvoda nem működött, s az épületben volt egy kihasználatlan 87m²-es terem, az elképzelés megvalósíthatónak tűnt. A 80 kisgyermek fogadására alkalmas intézmény megnyitását az 1903-as évről tervezték. A dologi kiadások fedezésére havi 2 korona tandíjat kívántak szedni, amelynek megfizetése alól tanárok, tanítók, hitoktatók és méltányosságból más szülők (főleg állami alkalmazottak) gyermekei felmentését tervezték. (Ezt a gyakorlatot követték a belvárosi leányiskola mellett működő óvodánál is.) A tandíj bevezetését azzal indokolták, hogy a belvárosi iskolába általában jobb családok gyermekei járnak, s ha ingyen óvodát nyitnak, az új intézményt azonnal elárasztják a szegény családok gyermekei. S mivel az óvodából a kisgyermek felkerültek az iskolába, felmerült annak veszélye, hogy onnan kiszorítják a vagyonos(abb) családokból származókat. Ez pedig, úgy vélték, az iskola színvonalának csökkenését eredményezi. (21)

Fiume városa a század elejéig nem létesített óvodát, de még csak a terveiben sem szerepelt. A polgármester még az óvodáskorúak összeírását is szükségtelennak tartotta, mondván, a városban a 3–5 éves gyermekek neveléséről a családok gondoskodnak. (22) Így a magyar hatóságok – legalábbis a 20. század elejéig – az óvodaalapítás terén lépéselőnyben érezhették magukat.

A provizórium korában a magyar tannyelvű óvodák célja volt, hogy az odajáró gyermekek magyar nyelvismeretét megalapozzák, illetve a családból hozott, már meglévő ismereteket megtartsák, továbbfejlesszék. Ezért az intézmények pontosan meghatározott havi foglalkozási tervében hangsúlyosan szerepeltek a társalgási órák, amelyeken a legkülönbözőbb témákban fejlesztették a kisgyermekek szókincsét. Ezenfelül tanítottak verseket, énekeket, s mindezeket természetesen magyarul. Voltak még tornaórák, és fontosnak tartották a gyermekek kézügyességének fejlesztését is. A tanórákat naponta 9-től 11 óráig, illetve délután 2-től 4-ig tartották. A gyermekek – ahogy fentebb jeleztem, az Asilo Clotilde kivételével – az óvodában étkezést nem kaptak, csak felügyeletükről gondoskodtak. (23)

Jegyzet

(1) Gazdag patriciusok jelentős mecenatúrát folytattak, alapítványokat működtettek, nagyban hozzájárultak a város gyarapodásához. (Például Andrea Lodovico Adamich színházat épített, üvegyárat, papírgyárat alapított, a Branchetta fivérek pedig jelentős összeget adományoztak a városnak, hogy az egy korszerű otthont (L'Istituto dei poveri) építsen szegény, magányos öregek számára (Samani, 1975, 16., 41–42.).

(2) „Rijekában nincs magas társadalmi osztály. Lakossága a polgársághoz és a munkásokhoz tartozik. A lelkészek, állami tisztviselők, katonatisztek, ügyvédek és orvosok kivételével a lakosságot hajótulajdonosok, hajóskapitányok, alkuszok, kereskedők, iparosok, tengerészek, halászok és más munkások alkotják.” – írja Ivan Mažuranić 1850-ben levelében Jellašić bánnak (Rival. Riječka enciklopedija, knjiga I. Broj 2–3–4, godina V, Rijeka 1992. 167.).

(3) Csapó Idát kedvelték a városban. Csodálták szépségét, amely egy legenda szerint még Metternich herceget is elbűvölte, kedvelték közvetlensége miatt. Fejre fiumei kormányzósága idején élénkítette a város szellemi életét: rendszeresen látogatta a városi színház előadásait, a Villa Ciottát a város legkedveltebb helyévé varázsolta. Vacsorákat adott, mulatságokat szervezett, hangversenyeket rendezett. Működésük idején Liszt Ferenc is vendégeskedett Fiumében. Ő volt, aki az özvegy császárnénál közbenjárt, hogy az vállalon Fiumében védnökséget egy farsangi tombolajátékhoz. (Tagyosi Csapó, é. n.) Megjegyzendő, naplója megjelent változata egyetlen helyen sem említi az óvodát.

(4) Bezerédj Amália (1804–1837) volt az első, aki a magyar irodalomban a gyermekek világával foglalkozott. Munkái közül kiemelkedik a számos kiadást megért *Flóri könyve* (Pest, 1836), melyet leánya számára írt (Szinyeyi, é. n.).

(5) Rijekai Állami Levéltár. Ju-5. Kormányzósági iratok. 184. doboz. Ad. 225.84/p. Progetto di apertura nella città di Fiume di un' asilo di carità per l'infanzia. Fiume, 1841. Tip. Reg. Governiale. Az alapítás körülményének az egyik, s talán legfontosabb dokumentuma a létesítendő intézmény megnyitásának tervezete.

(6) Ju-5. Kormányzósági iratok. 184. doboz. Ad. 225.84/p. Elenco. Delli p.t. Signori e Signore, che a senso del Progetto pubblicato per l'apertura nella Città di Fiume di un Asilo di Carità per l'infanzia... Tipografia regia gov. dei fr. Karletzky. Fiume, 1841.

(7) JU-4. 189. doboz. 426/1843. sz.

(8) Uo. 192. csomag 169/1892. 1139/1892.

(9) JU-5. Kormányzósági iratok. Ált. iratok. 156. csomag 500/1885. Zichy Agost 1883-tól 1892-ig volt fiumei kormányzó.

(10) JU-5. Kormányzósági iratok. Ált. iratok. 1825/1910. sz. Az „Asilo Clotilde” fennállásának 25. évfordulóján.

(11) Uo. Zbozensky Emmáról a következőket írják: „jelenleg mintegy 42 éves, római katolikus vallású, igen tiszteletre méltó hajadon, aki teljes odaadással és meleg szeretettel szentelte egész életét a kisdedek óvásának és ápolásának s aki gróf Wickenburg első és fő támasza volt egy negyedszázadon át és most is az.” Munkája elismerésül az intézmény fennállásának 25. évfordulóján az uralkodótól az Erzsébet-érmét kapta.

(12) Uo. 771/1885. jkv. szám. A magyar állam és Fiume városa által fenntartott iskolák között igen erős verseny zajlott a tanulók megszerzéséért.

(13) Ju-5. Kormányzósági iratok. Általános iratok. 274. csomag 723/1903. évi jelentés az 1902. évi tanügyi állapotokról.

(14) DS-1. 3. doboz 1–319. 251/1892.

(15) JU-5. Kormányzósági iratok. 1903. XI./8–XI./11. 4149/II. M.E. Széll Kálmán levele Szápary László kormányzóhoz. „Magam részéről kerülni óhajtok ugyan minden komplikatiót, egyáltalában nem kívánnék alkalmat nyújtani arra, hogy Fiumében nyelvkérdés merüljön fel, másrésztől azonban, ha a viszonyok megengednék, óhajtanék volna, hogy a kisdedovásról szóló 1891: XV. törvényzikk változatlanul léptessék életbe, s ez épen Fiume lakosságának érdekében volna kívánatos s meglehet, hogyha ez kellő óvatossággal és körültekintéssel történnék meg, a 8. §. rendelkezése miatt ellenhatástól nem kellene tartani. Hogy a közigazgatásban a magyar nyelvnek az eddiginél nagyobb tér állítassék, azt ez idő szerint magam is kizártnak tekintem, de nem is látom szükségét, hogy e téren való experimentálással kellemetlen hangulatot idézzünk elő. Különben is a magyar állameszme megerősödését nem a magyar nyelv terfoglalásától, hanem a hazafias jó szellem ápolásától várom. Az azonban, hogy a kisdedovodákban a magyar nyelv elsajátítására a legifjabb nemzedéknek alkalom és mód nyújtassék, Fiume jövő fejlődése érdekében mindenesetre kívánatos és hasznos volna.” Továbbá uo. 95/el.n./ 1899. Szápary kormányzó levele Széll Kálmán miniszterelnökhöz.

(17) JU-5. Kormányzósági iratok. Általános iratok. 258. cs. 631/1901. sz.

(18) JU-5. Kormányzósági iratok. Általános iratok. 268. cs. 82/1902. ikt. sz.

(19) Uo.

(20) JU-5. Kormányzósági iratok. Általános iratok. 268. cs. 498/1902. 5920/1902. ikt. sz.

(21) Uo. 268. csomó 2603/1902.

(22) JU-5. Kormányzósági iratok. 1903. XI./1–XI./4. kat. 1484/1903. A tankötelesek összeírására kiadott, Fiumében használt nyomtatványokról el is maradt a 3–5 éves óvókötelesek összeírására vonatkozó rész.

(23) JU-5. Kormányzósági iratok. Általános iratok. 1905. XI./10–XI./15. 132. sz. /1904-905. 1959/1905.

Irodalom

- Brunszvik Teréz (1926): Emlékiratai. Ford. Petrich Béla. In: Czeke Marianne és H. Révész Margit: *Gróf Brunszvik Teréz élet- és jellemrajza*. „Kisdednevelés” Kiadó, Budapest.
- Czeke Marianne – H. Révész Margit (1926): *Gróf Brunszvik Teréz élet- és jellemrajza*. „Kisdednevelés” Kiadó, Budapest.
- Dombi Alice – Oláh János (2003): *A XIX. századi magyar pedagógusok a polgárosodásért*. APC-Stúdió, Gyula.
- Hornyák Mária (1996, szerk.): „Nőttön nőtt tiszta fény”. *Tanulmányok Brunszvik Teréz emlékezetére*. Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány, Martonvásár.
- Kenedi Géza (1886): *Fiume és a magyar tengermelék*. Budapest.
- Matejčić, Radmila (2007): *Kako čitati grad*. Adamić, Rijeka.
- Samani, Salvatore (1975): *Dizionario Biografico Fiumano*. Istituto Tipografico Editoriale, Dolo-Venezia.
- Strčić, Petar (1994): *Rijeka od kraja VIII. stoljeća do 1918*. Svezak, Rijeka.
- Sziklay János – Borovszky Samu (é. n., szerk.): *Fiume és a magyar – horvát tengerpart*. „Apollo” Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.
- Szinnyei József (é. n.): *Magyar írók élete és munkái*. Magyar Elektronikus Könyvtár.
- Tagyosi Csapó Ida Férjezett Nemeskéri Kiss Pálné (é. n.) naplójából. „Patria” Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.
- Vág Ottó, Orosz Lajos, Zibolen Endre és Janusz Béla (1962): *Brunszvik Teréz pedagógiai munkássága*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Wesselényi Miklós (1941): *Válogatott munkái*. Összeállította és előszóval ellátta: Gál István. Magyar Népművelők Társasága, Budapest.
- Žic, Igor (1998): *Kratka povijest grada Rijeke*. Adamić, Rijeka.

A Pannon Egyetem meghirdeti

EMBER-, ERKÖLCS- ÉS VALLÁSISMERET szakvizsgás szakirányú továbbképzési szakját

2008-tól az alapképzési szakon kívül ennek a szaknak az elvégzése feltétele az általános és középiskolában oktatott ember-, erkölcs és társadalomismeret jellegű különböző néven (Embertan, Emberismeret, Ember és társadalom, etika, Etika, Emberismeret és etika) futó tárgyak tanításának.

A 4 féléves akkreditált szakirányú továbbképzési szak a 16/2001. (V.25) OM rendelet alapján folyik. Az MK 20/2001 VI.30 rendelet szerint maximum 180 óras (nálunk egy félév alatt elvégezhető) képzés keretében pedagógus-szakvizsgát is tehetnek a jelentkezők.

A képzésben való részvétel feltétele: főiskolai vagy egyetemi szintű alapképzésben valamely pedagógus vagy hittanár, hitoktató, teológia szakon szerzett szakképzettség.

A képzés indításának időpontja: 2008. szeptember vége

A képzés helye: a Pannon Egyetem veszprémi képzési helye.

A képzés díja: a létszámtól is függően félévenként 110-130.000Ft.

A képzési idő: 4+1 félév (400 + max. 180 tanóra).

A képzésre félévenként négy hétvégén kerül sor: csütörtökön 13.00-tól szombaton 12.00 óráig.

Jelentkezés: 2008. szeptember 15-ig, a Pannon Egyetem Antropológia és Etika Tanszékén (8201 Veszprém Pf.: 158),

– tel: 88/622-786,

– fax: 88/622-788,

– e-mail: etika@almos.vein.hu. Itt kapható bővebb tájékoztatás a képzés felelősétől Kamarás Istvántól.

2008. augusztus 15. A Veszprémi Egyetem Antropológia és Etika Tanszéke.